

– *Tud-e arról, hol tartanak azok a tárgyalások, javaslatok, amelyek elsősorban a kis könyvtárak anyagi támogatását szolgálják? Magyarul a kiadói támogatások egy részét átcsoportosítanák a könyvtárakhoz, s így kerülne el a kis könyvtárak gyarapításának vészes csökkenését.*

– Az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága a közeli jövőben tárgyalni fogja a magyar könyvtárügy helyzetét, a továbbfejlesztés lehetőségeit. Már a téma napirendre tűzése is azt jelenti, hogy az illetékes fórumok, a kulturális kormányzat, a felelős vezetők is érzik, hogy a jelenlegi helyzet nem tartható, a magyar kultúra, a magyar könyvtárügy csak hathatós intézkedések révén őrizheti meg a művelődéspolitikai szempontból fontos pozícióját.

– *Miként ismerkedett meg a könyvtárosokkal, véleményükkel, könyvtárellátási gondjaikkal? Miként kíván közelebb kerülni hozzájuk? Milyen lépéseket várna el Ön a könyvtáraktól? Mi az, amiben rajtuk a sor?*

– Negyedév alatt nem lehet a könyvtári hálozatok gondjaival alaposan megismerkedni.

De azért nem élünk teljesen légüres térben. A Könyvtárellátó könyvtárkapcsolatok osztálya valóban intenzív kapcsolatokat tart a könyvtárosokkal, a könyvtári élettel. Közvetve tehát nekem magamnak is sok az információm. De nemcsak közvetve. Az alatt a pár hónap alatt, mióta itt dolgozom – nem túlzás – több száz könyvtárossal volt módom találkozni, beszélgetni. Ők jöttek hozzám, problémáikkal, gondjaikkal. De én is igyekeztem, és folyamatosan törekszem részt venni, „ott lenni” minden könyvtári eseményen. Legutóbb, a napokban Gárdonyiban találkozhattam a nemzetiségi könyvtárosokkal. Szeretném, ha a Könyvtárellátó egyes intézkedéseivel érzékeltetné: számít a könyvtárosokra, hisz együttműködési szándékok érvényesítése nélkül ezek az intézkedések valóra sem válhatnak. Ennek a szándéknak maradéktalan megvalósításához a könyvtárosoktól még egy kis türelmet, további támogatást és toleranciát kér a főosztály valamennyi munkatársa.

Bereczky László–Vajda Kornél

Morgolódások – lexikonok fölött

Miközben a *Pótlások a lexikonokhoz* című összeállítást készítettem, bizony gyakran kellett kézbe vennem e nélkülözhetetlen kézikönyvek legkülönbözőbb darabjait. Morgolódásaim elsődleges tárgya természetesen a lexikonok hiányos volta. Nevezetesen olyan címszavak hiányoznak, melyeknek ott volna a helyük. Persze, mindenki hibázhat, így e kiadványok szerkesztői is, vagyis a hiányok szót sem érdemelnének. Ám terjedőben van egy lexikontípus, mely fenyegető ragályt terjeszt: felelőtlenséget, pontosabban a felelősségvállalás elhárítását a szerkesztők részéről. Ennek első darabja a *Székely András* szerkesztette *Ki kicsoda a magyar zeneéletben?* (Zeneműkiadó, 1979) című kötet volt. *Alapelvek* című fejezetének első oldalán a szerkesztő leszögezi, hogy „Általában és elv szerint: esetleg hiányzó vagy téves adatoknak nem jártunk utána...” Néhány sorral alább pedig azt közli a kötet használójával, hogy „Hasonlóképpen alapelvnek tartottuk, hogy *általában* nem sürgettük, ismételtük meg kérdőívünk visszaküldésére vonat-

kozó kérésünket. Rendkívül sajnáljuk, hogy túlzott szerénység (másoknál talán túlzott büszkeség), feledékenység vagy nemtörődöm-ség miatt kötetünk nem tükrözi zeneéletünk teljességét, de a személyiség tisztelőben tartását e teljességre törekvésünknel fontosabbnak tartottuk.”

Ha e szavak leglényegét nézzük, akkor a szerkesztő kijelenti, hogy rossz lexikont készített (hiányzó, illetve téves adatokkal, tudatosan lemondva a teljességről), és ezért elhárítja magáról a felelősséget.

Azért Székely András tett annyi kivételt, hogy az „olvasók várható érdeklődésére tekintettel” a nem válaszolók közül is a kötetbe iktatták *Bächer Mihály, Ferencsik János, Fischer Annie, Mihály András, Nádasdy Kálmán, Perényi Miklós, Szokolay Sándor és Tallián Tibor* adatait (!). Személy szerint örülök, hogy a szerkesztő föltételezte: az olvasóközön-ség egy zenei könyvtárosét (Tallián Tibor) hiányolni fogja, ám szerintem még jobban hiányolja máig is az alábbi énekesek adatait: *Fa-*

ragó András, Gulyás Dénes, Palócz László, Rigó Magda, Simándy József, Tokody Ilona. De említetlen maradt Dubrovay László, Huszár Lajos, Orbán György, Vajda János [zeneszerzők], Pesovár Ernő népzene kutató, Elekes Zsuzsa orgona-, vagy Rolla János hegedűművész is. S bizonyára lehetne még sorolni azokat a neves zeneművészeket, akik „szerénységből, túlzott büszkeségből, feledékenységből, vagy nemtörődömségből”, nem küldték vissza a szerkesztőség kérdőívét. Ám az ő tevékenységük mégis szerves része zeneéletünknek, adataik tehát hiányoznak a kötetből.

Lapozom az OMIKK által kiadott és Szluka Emil, valamint Schneider László által szerkesztett *Természettudományos és műszaki ki kicsoda?* (1986) című kötetet. Anyaggyűjtése hasonló elvek alapján történt, mint az előbb említett lexikoné. Előszavában a következőket írja: „Honfitársaink és magyar származású, külföldi állampolgárságú tudósok, tudományos kutatók és mérnökök pályaképét tartalmazza a kötet, mindazokét, akik felkérésünkre válaszoltak... a névsor összeállítását 1986. május 1-jén fejeztük be, illetve szakítottuk meg. A jelentkezések azonban tovább folytatódnak, a további kéziratokat a II. bővített kötetnél vesszük számításba.”

Nézzük hát, kik jelentkeztek? *Aczél Etelka, Aczél János, Aczél Tamás*... És az akadémikusok? Az „a” és „b” betűvel kezdődő nevű 12 akadémikus közül hiányzik *Antoni Ferenc* biokémikus, *Balogh János* zoológus, *Beck Mihály* kémikus, *Bognár Géza* villamosmérnök, *Bognár Rezső* kémikus, összesen 5 tudós. Miért? Mert nem küldték vissza időben a kitöltött kérdőívet. A levelező tagok között rosszabb a helyzet, az azonos kezdőbetűs öt levelező tag közül hiányzik *Alföldi Lajos* biológus, *Benedek Pál* kémikus, *Berczik Árpád* ökológus és *Bökönyi Sándor* archeozoológus. Adataikat tartalmazza a *Magyar Tudományos Akadémia almanachja*, onnan igazán kimásolhatók lettek volna.

Ez a rossz arány föl hívja a figyelmet arra, hogy minden lexikonnak (adatgyűjteménynek) meg kell húznia egy határt valahol. Vannak olyan személyek (adatok), akik (amelyek) nem hiányozhatnak az összeállításból, mert a kötet nem lesz képes funkcióját betölteni, komolytalaná válik. Ez esetben legalább az akadémikusoknak és a tudományok doktorainak adatait föl kellett volna venni. A zenei ki kicsoda esetében nélkülözhetetlen a Kossuth-díjasok, valamint a kiváló és érdemes művészek említése.

Ez alól a kötelezettség alól nem adhat föl-

mentést az előszóban megfogalmazott „személyiség tiszteletben tartása” sem. Hasonlóan nem lehet arra hivatkozni, hogy majd a következő kötet bővebb anyagot fog közölni. Az így elkészített lexikonok a legrosszabbat teszik: becsapják használóikat.

Most készül a *Ki kicsoda a magyar irodalomban?* című kötet, remélhetőleg kevesebb hiánnyal, mint elődei.

Betűrend

De morgolódom a lexikonok betűrendezése miatt is. Egy kis túlzással azt lehet mondani, hogy ahány magyar lexikon, annyiféleképpen sorolja betűrendbe címszavait. Azt, hogy ez milyen kellemetlen, természetesen mondanom sem kell, hiszen az egyik kötetben a *cr* után találok a *cs-t*, a másikban meg a *cz* után. Különösen rossz ez a könyvtárosok számára, hiszen mi a katalógusainkban a latin ábécét szoktuk meg.

A két előbb említett lexikon e tekintetben sem mutat jó példát. A *Ki kicsoda a magyar zeneéletben?* szerencsére csak a *c-t* és a *cs-t*, valamint a *z-t* és a *zs-t* választja ketté. A baj csak az, hogy ilyen ábécét: *a, b, c, cs, ... t, u, ü, v, w, z, zs* nem ismer a magyar helyesírás!

A *magyar helyesírás szabályai* 11. kiadásának 10. pontja a magyar ábécé 40 betűjét így sorolja föl: *a, á, b, c, cs, d, dz, dzs, e, é, f, g, gy, ... t, ty, u, ú, ü, ő, v, z, zs*.

Mint láttuk, a *Ki kicsoda a magyar zeneéletben* című kötet a *cs* és a *zs* kettős betűket külön kezeli. Természetesen nemcsak szókezdetben, hanem a név belsejében is, például *Ferenczy Judit*, *Ferencsik János*, *Ferő Judit*. De hogy kezeli a többi kettős betűt? Ezt már nehezebb megállapítani, hiszen ezek általában a megfelelő kezdőbetű utolsó címszavai. Mégis sikerült földeríteni, hogy ezeket föltehetően figyelmen kívül hagyták betűrendezéskor, mert a *Mátyus Sándor*, *Matz László*, *Mauthner Anna* sorrend erre utal. A kettős betűk figyelembevétele esetén ugyanis *Matz Lászlót Matuz István és Mátyás Csaba* közé kellett volna sorolni.

A *Természettudományos és műszaki ki kicsoda?* már következetesebb. Ez nemcsak a kettős betűket veszi figyelembe a besoroláskor, hanem a magánhangzók hosszának (*a, á, e, é, i, í, o, ó* stb.) megkülönböztetését is. Így követi a *Mosonyit a Móczár*, az *Ozsváthot az Ócsai* és a *Pozsgait a Pócs*. De ki tudja, hogy a *Szücs* rövid *ü*-vel írja a nevét és ezért a *Szüle* előtt

keresendő? Hiszen a családnevekben szereplő magánhangzók hosszúsága, rövidege igencsak egyéni.

A magánhangzók ilyen megkülönböztetése azért is furcsa, mert *A magyar helyesírási szabályzat* A betűrendbe sorolás című, 14. fejezetének d) pontjában úgy rendelkezik, hogy „A magánhangzók rövid és hosszú változatát jelölő betűk (a-á, e-é, i-i, o-ó, ö-ő, u-ú, ü-ü) a kialakult szokás szerint mind a szavak elején, mind pedig a szavak belsejében azonos értékűeknek számítanak...” (Ezt az előírást egyébként a szabályzat 10. kiadása is tartalmazta a 17. pontban.)

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv-tudományi Intézetében készült *Magyar értelmező szótár* sem veszi betűrendjében figyelembe a hosszú és rövid magánhangzókat. Az *a-á-t, e-é-t* éppúgy összeosztja, mint az *i-i-t, vagy ü-ü-t*. Mert a nyelvészek fölismerték, hogy ha valaki bizonytalan egy *közszó* magánhangzóinak írásmódjában, nehézkesebbé válik számára a szótár kezelése.

Másrészt az is nyilvánvaló, hogy minél számosabb egy jelsorozat, annál bonyolultabb sorbarendezésének algoritmusa, és ennek következtében annál körülményesebb az ilyen soktagú ábécében a visszakeresés is.

Akkor hát mi a megoldás? Kolumbusz tojása! Ugyanaz *A magyar helyesírási szabályzat*, melynek előbb idéztük 10. pontját, a 16. pontban a következőket javasolja: „Az olyan sajátos célú munkák (lexikonok, enciklopédiák, atlaszok és térképek névmutatói stb.), amelyekben magyar és idegen nyelvű szóanyag erősen keveredik egymással, rendszerint az úgynevezett általános latin betűs ábécét követik: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z.*”

Ez mindössze 26 betű, rendezése tehát sokkal egyszerűbb, mint a magyar ábécé 40 betűjének, különösen, ha ezt még négy idegen betűvel (*q, w, x, y*) is kiegészítjük 44 jelle.

Kézbevéve az Akadémiai Kiadó lexikonjait, például a *Világirodalmi lexikont* (1970–), ezekben is ezt a latin betűs betűrendezést találjuk. A kiadó magyar anyagot is tartalmazó lexikonjai hasonló alapon rendezik címszavaikat, két betű beiktatásával, kiegészítik a 26 betűs latin ábécét az *ö*-vel és az *ü*-vel. Ez azért érthető, mert a magyar nyelvben a veláris, labiális *o*-tól illetve *u*-tól erősen különbözik a palatális és labiális *ö*, illetve *ü*. (Itt azért meg kell jegyeznünk, hogy a nyelvfejlődés korábbi időszakában az *a, á*, illetve az *e, é* egymástól különböző

magánhangzók voltak, de rövid, illetve hosszú párjuk kiveszésével egymás hosszú–rövid párjaivá rendeződtek.)

Ilyen kiegészített latin ábécét használ például a *Kislexikon* (1968), a *Művészeti kislexikon* (1973), a *Művészeti lexikon* (1965–1968), az *Új magyar lexikon* (1959–1962), de a *Magyar irodalmi lexikon* (1963–1965) is. Pedig a helyesírási szabályzat magyar és idegen nyelvű szóanyagot említ. Csakhogy a *Magyar irodalmi lexikon* is tartalmaz mind magyar, mind idegen nyelvű címszavakat, hiszen *Moussong* Piroska, *Pfeifer* Ferdinánd, vagy *Rotarides* Mihály családneve aligha tekinthető magyar eredetűnek, a *Wagnerekről*, *Weberekről*, vagy *Yblről* nem is szólva. Vagyis a névanyag betűrendezésekor nincs értelme ragaszkodni a magyar ábécéhez, mert az csak nehézséget támaszt.

Sok gondot okoz a betűrendezésben a ma egyre szaporodó, rövidítéssel kezdődő névforma. A *Magyar irodalmi lexikon* még tudta, hogy az ilyen rövidítést hátra kell vetni, s erről kétséget sem hagyott. *L. Kiss* Ibolya címszavát *Kiss* Ibolya alatt, *L. Nagy* Zsuzsát pedig *Nagy* Zsuzsánál találjuk, ám az *l* betűnél is ott az utalás! Ezzel szemben a *Ki kicsoda?* 4. átdolgozott kiadása (1981) *Bjerrum*, *Jannik* és *Black*, *Eugene* *Robert* között közli a *B. Kiss* Istvánról szóló cikket, és *Kiss*nél nem tesz utalást.

Ugyanez a módszere a *Ki kicsoda a magyar zeneéletben?* című kiadványnak is. Dávid Sándort D. Bagossy Judit, majd Deák Ágnes követi; Csizmadia Lajosné és Csók Lajosné közé ékelődik Cs. Kovács Olga, Cs. Krassói Emilia és Cs. Mészáros Éva.

Aligha valószínű, hogy valaki is a rövidítést jegyzi meg, amit nem is mindig használ az érintett! Minden valószínűség szerint Kovács Olgánál, Krassói Emiliánál és Mészáros Évánál fog keresni. S miután itt még utalást sem talál, tanácstalanul leteszi a kötetet. Erről természetesen nem intézkedik a helyesírási szabályzat, de itt a józan észnek kell döntenie. Pontosabban a használó-központúságnak. A lexikon az azt kézbevevő számára készül, s nem öncélúan. Legyen tehát a legegyszerűbben kezelhető és utalásokkal is segítse használóját!

Rövidítésjegyzék

Utolsó morgolódásom is a használónak mutatott fűgét teszi szavá. A *Ki kicsoda a magyar zeneéletben?* három, a *Természettudományos és műszaki ki kicsoda?* pedig öt rövidítésjegyzéket

tartalmaz. De, kérdezem én, honnan tudja a használó, hogy az általa keresett rövidítés a három, illetve öt rész közül melyikben található? Hiszen azért lapozta föl a rövidítésjegyzéket, mert nem tudja a rövidítés értelmét. Fogalma sincs, hogy az MTESZ egyesületek, vállalatok, intézmények valamelyikének, az MTA területi tudományos bizottságának, egyéb dolognak vagy külföldi intézményeknek a rövidítése-e. És bár a *Természettudományos és műszaki ki kicsoda?* mindezeket a rövidítéseket csokorba gyűjtötte, a 416. oldalon talált DGG-t még így sem tudtam megfejtetni, mert az öt jegyzék közül *egyikben sem volt*. Igaz, hogy az *Útmutató*ban a szerkesztők fölhívják a figyelmet: „Rövidítésjegyzékünk főleg terjedelmi okokból nem teljes.” Hja, ha már a terjedelemből rövidítésre sem telik!

Úgy vélem, éppen itt az ideje, hogy egységes szerkesztési elveket dolgozzanak ki például az Akadémián a lexikonok számára. Hogy végre tényleg a használókat szolgálja e kis országban az a kevés lexikon, amely tájékozódásunk alapjául szolgál.

Gyuris György

Az

Állami Gorkij Könyvtár

a könyvtárosok nyelvi továbbképzésének központja

az 1987/88-as tanévben

angol és német

kezdő, középhaladó és haladó nyelvtanfolyamokat indít könyvtárosok számára, korszerű nyelvi laboratóriumában. Jelentkezni írásban lehet **augusztus 15-ig**.

Levélcím: 1368 Budapest, Pf. 244.

Telefon: 183-493/20.

Minden megyei könyvtárba és budapesti szakkönyvtárba részletes tájékoztatót küldtünk.